

рідкісних і зникаючих степових видів важливо донести місцевим громадам інформацію про шкоду степових пожеж, зберегти і використовувати такі види природокористування, як сінокосіння і випас, збір надземних частин лікарських і харчових видів рослин. Відродити таку галузь як конярство, що природно пов'язана із степом.

Традиційне природокористування тісно пов'язане із збереженням і відтворенням біо- і ландшафтного різноманіття та цілком залежить від обізнаності місцевих громад і активності природоохоронних і екологічних громадських організацій на місцях, де провідна роль належить молоді.

Тому, серед основних завдань закладів освіти та природоохоронних і наукових організацій є застосування регіонального підходу до поширення традиційного природокористування на засадах збереження і заохочення поширення знань, що пов'язані з біорізноманіттям, а також впроваджувати спеціальні еколого-просвітницькі програми зорієнтовані на традиційні галузі природокористування для зони Степу та збереження степової рослинності. На різних рівнях необхідно сприяти ініціативам та підтримувати місцеві громади щодо екологічної освіти та традиційних форм господарювання.

Список використаних джерел:

1. Гардашук Т., і інші. Збереження біорізноманіття: традиції та сучасність. Товариство «Зелена Україна». К.: Хімджест, 2003. 120 с.
2. Зібцев С.В., Сошенський О.М., Миронюк В.В., Гуменюк В.В. Ландшафтні пожежі в Україні: поточна ситуація та аналіз чинної системи охорони природних територій від пожеж // *Ukrainian journal of forest and wood science*. 2020. Vol. 11, №2. р. 15-31.
3. Василюк О. В. Про необхідність охорони природних пасовищ у степовій зоні / Проблеми і перспективи розвитку сучасної аграрної науки: матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Миколаїв: Миколаївська ДСДС ІЗЗ, 2014. 5 с.

УДК: 502/504(251.1:477

ЗАГРОЗИ ВТРАТИ АСКАНІСЬКО-НОВОЮ БІОСФЕРНИХ ФУНКЦІЙ В ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ РОСІЄЮ

Гавриленко В.С., кандидат біологічних наук
Біосферний заповідник «Асканія-Нова»
імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН, Херсонська обл.

Серед значимих об'єктів природно-заповідного фонду південного степового регіону України Біосферний заповідник «Асканія-Нова» займає особливе місце історією свого створення, масштабами природних і штучно створених заповідних екосистем, успіхами в збереженні біологічного різноманіття на регіональному, національному і міжнародному рівнях, поступальним розвитком еколого-просвітницької діяльності, впливом на економіку регіону і України.

Історично склалося, що з 1898 року в Асканії-Новій існував створений Ф.Е. Фальц-Фейном прототип сучасного біосферного заповідника, який мав природне ядро (в сучасному розумінні – заповідна зона – нинішня ділянка «Стара») площею біля 600 га, навколо якої було встановлено зонування у вигляді пасовищ для овець, коней, корів, верблюдів (15 тисяч га), сіножатей (15 тисяч га), орних земель, що займали біля 6 % від площі всіх землеволодінь, які розміщувалися периметром, а також населені пункти (Zalesskyi, 1915). На той час у структурі приватного аграрного господарства вже існували

зоопарк з напіввільним утриманням диких тварин (з 1874–1877 рр.) та ботанічний сад (1887 р.) з оригінальною ариковою системою зрошення.

Ці широко відомі факти сприяли формуванню нового ставлення до використання природних ресурсів, поєднання раціонального природокористування у вигляді пасовищного навантаження степових екосистем зі збереженням біологічного різноманіття. У 1971 році 16 сесією ЮНЕСКО прийнято Міжнародну біологічну програму “Людина і біосфера” *The Man and the Biosphere Programme (MAB)*, структура біосферних резерватів якої співпадає з концентричною системою природокористування на землях Ф. Фальц-Фейна. Націоналізована у 1919 році Асканія-Нова отримала сертифікат ЮНЕСКО 15 лютого 1985 року.

За часів незалежної України вдалося повноцінно реалізувати базові юридичні нормативи, встановлені Законом “Про природно-заповідний фонд України” та виконати рекомендації Бюро ЮНЕСКО щодо реалізації програми “Людина і біосфера” і наступних Планів дій з її подальшого виконання. Заповідник набув статусу природоохоронної науково-дослідної установи міжнародного значення (1995 р.), Колекція тварин зоопарку віднесена до Наукових об’єктів установ, що становлять національне надбання України (2002 р.), територія заповідної ділянки “Великий Чапельський під” включена до переліку водно-болотних угідь міжнародного значення (сертифікат Бюро Рамсарської Конвенції № 1397 від 29.07.2004 р.), а заповідна зона позиціонується як “Територія важлива для збереження птахів та їх місць мешкання” (диплом міжнародної організації Bird Life International від 21.10.2002 р.). Рішенням Постійного комітету Бернської конвенції 5–8 грудня 2017 року було затверджено оновлений список охоронюваних міжнародних об’єктів, до якого включено 271 територію Смарагдової мережі України, і серед них Великий Чапельський під Біосферного заповідника “Асканія Нова”.

Реалізація інтродукованих тварин та рослин зоо- і дендропарку набули найвищих показників за всю історію його існування. Так, із 1918 до 2022 року в зоопарки, зооцентри, мисливські господарства, приватні колекції на території Євразії відправлено 5339 особин копитних тварин, з яких 2533 – за часів незалежної України. Відвідування експозицій дендропарку, вольєрного комплексу зоопарку зросли до 119 тисяч осіб у 2021 році. Наукові здобутки установи реалізовувалися в створенні нових заповідних об’єктів в Україні у вигляді приватних дендропарків, зоопарків, розплідників рідкісних тварин.

Розв’язана Російської федерацією 2014 року війна проти України вплинула на виконання заповідником його біосферних функцій, що проявилось в обмеженні моніторингу стану природного середовища регіону, а саме: Північного Присивашся та Північного Криму до умовної лінії Джанкой – Роздольне. У Національному природному парку “Чарівна гавань” на Тарханкутському півострові зупинився науковий супровід проєкту з відновлення в АР Крим колись притаманних його екосистемам сайгака та кулана. Тоді ж зупинився туристичний потік Південного узбережжя Криму, що призвело до його зменшення і у заповіднику – 34000 відвідувачів. Виникли загрози викидів хімічних речовин з підприємств Північно-Кримського промислового вузла, які реалізовувалися, зокрема, у 2018 році. Розпочалося висихання Західного Сивашу.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022-го і встановлення російської адміністрації з березня 2023 року докорінно змінило ситуацію у функціонуванні установи міжнародного значення. Із перших хвилин повномасштабної війни порушено міжнародні вимоги дотримання тиші над ядрами (заповідними зонами) біосферних резерватів прольотом крилатих ракет, літаків, гелікоптерів на висотах 100–200 метрів (за національним законодавством і вимогами біологічної програми ЮНЕСКО літальні апарати повинні пролітати не нижче 2000 метрів). З військових літаків здійснювалися пуски ракет безпосередньо над заповідною територією, що двічі призвело до загорання степу у заповідній зоні: Великий Чапельський під (2023 р.) та ділянка “Південна” (2025 р.). Це викликало пірогенні сукцесії, які триватимуть близько 11 років (Навруленко et al., 2003). Степи горіли споконвіку, але для збереження біорізноманіття їх площі мають бути

значно більшими, ніж наявні тепер в заповідниках, оточених агроєкосистемами, де відсутні умови для проживання та зростання більшості видів. Тому ми завжди гасили пожежі і здійснювали заходи для зменшення їх частоти та масштабів, в іншому разі вузькоареальні рідкісні види можуть бути втрачені. Постійні переміщення військ та використання колишніх водонакопичувачів для розміщення засобів протиповітряної оборони, риття капонірів на заповідному степу, розквартирування військових частин та бойової техніки безпосередньо в населених пунктах і дендропарку створюють реальну загрозу виникнення прецедентів їх ураження, що і відбувалося вже декілька разів. Руїнування російськими військами дамби Каховської ГЕС змінило природокористування, яке формувалося на основі Північно-Кримської та Каховської зрошувальних систем, що забезпечувало стабільні врожаї сільськогосподарських культур, та до чого, певною мірою, вже адаптувалася аборигенна фауна регіону, а також мігруючі через нього птахи Євразії. Відсутність поживних залишків та посівів озимих культур вже спричинила проліт більшості птахів-мігрантів через регіон без зупинок і Асканія-Нова втрачає свою роль як потужного центру зосередження білолобої гуски, сірого журавля, червоноволої казарки під час трансконтинентальних міграцій та зимівлі. Різко знизилася (з 10,9 до 2 тисяч в осінній період) чисельність огара, над розведенням якого і адаптацією до природних умов асканійські вчені працювали майже 30 років.

Російська влада вже вчинила дії з незаконним вивезенням копитних з території зоопарку (зебр, коней Пржевальського, бізонів т.ін.), до того ж порушивши не лише українське, але й міжнародне законодавство, не маючи дозволів на перевезення тварин, зокрема Комітету СІТЕС (стосується коня Пржевальського, вид знаходиться у першому списку Вашингтонської конвенції та у Червоних Книгах України і МСОП).

Практика нинішньої війни показала, що сучасні засоби ураження не залишають нічого живого у місцях їх застосування. Тому там, де зупиняється фронт, чи здійснюється повзуче просування російських військ, розраховувати на збереження чи то людських поселень, обслуговуючої їх інфраструктури, чи то природного середовища – марно.

Міжнародна спільнота (зокрема, керівництво ЮНЕСКО) мляво реагувала на звернення від заповідника в перші дні війни. Ми вважаємо, що саме на найвищому рівні міжнародного спілкування – Організації об'єднаних націй та її структури з питань освіти, науки і культури – ЮНЕСКО, мають бути прийняті правила виключення з театру воєнних дій територій, де знаходяться природні і культурні об'єкти, які мають статус світового значення. Відкритим є питання, як буде ставитися ЮНЕСКО до чергової сертифікації біосферного заповідника, термін якої вже настав, а російська влада змінила його структуру на свій розсуд, яка натеper не відповідає попередньому зонуванню.

Список використаних джерел:

1. Havrylenko V.S., Drohobych N.E., Polyshchuk Y.K., Prydatko V.Y. (2003). Monitoryng biosferneho zapovednyka "Askaniya-Nova" metodamy dystantsyonnoho zondyrovannya. Stepy Severnoi Evrazyi. Orenburh : Hazprompechat, S.131–133.
2. Zalesskyi K. (1915). Zapovednaia step F.E. Falz-Feina v Askaniy-Novoi. Biul. Kharkov. o-va liubytelei pryrody. No 5. S. 17–32.